

Joanna Olechno-Wasiluk
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Kompetencja frazeologiczna i jej wpływ na kształtowanie kompetencji interkulturowej w nauczaniu języka rosyjskiego jako obcego

W ostatnich latach w nauczaniu języków obcych dostrzega się wyraźny zwrot w kierunku nauczania frazeologii. Od uczniów wymaga się, by ich język był poprawny gramatycznie oraz bogaty idiomatycznie, by odzwierciedlał język, którym posługują się jego nosiciele.

Trudno jest mówić o znajomości języka obcego bez znajomości jego frazeologii. Poprzez „frazeologizm” rozumie się najczęściej utrwalone w danym języku połączenie wyrazów (co najmniej dwóch) o charakterze reproduktywnym. Frazeologizmy są charakterystyczne dla obszaru kulturowego, który się danym językiem posługuje. Utrwalają one wiedzę o świecie, są narzędziem służącym do interpretowania danej rzeczywistości, promują wartości danej społeczności, są więc nośnikami wiedzy o niej samej, o jej kulturze. Frazeologizmy odzwierciedlają odrębność kulturową oraz samoświadomość narodu – użytkownika języka¹.

Podjęmając problematykę wpływu znajomości frazeologizmów na wiedzę o kulturze kraju docelowego, należy przyjrzeć się takim terminom jak: kompetencja, kultura oraz interkulturowość.

Słownik wyrazów obcych podaje, że kompetencja to: „zakres czyjejś wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności”². Elżbieta Zawadzka definiuje pojęcie kompetencji jako „umiejętność efektywnego wykorzystywania wiedzy, uwzględniająca krytyczną jej interpretację i uzasadnienie wyboru”³, dlatego wiedzę i umiejętności dotyczące znajomości i prawidłowego użycia związków frazeologicznych można nazwać kompetencją frazeologiczną.

¹ W.N. Telija, *Frazeologizmy-idiomy jako stereotyp kultury*, tł. D. Misiąg, [online] <www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/JK-12/JK12-telija.pdf>.

² W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2000, s. 269.

³ E. Zawadzka, *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*, Kraków 2004, s. 110.

W praktyce kompetencja frazeologiczna okazuje się jedną z trudniejszych do opanowania, a jednocześnie jedną z najważniejszych, gdyż zapewnia prawidłową komunikację między obcokrajowcem a rodzimym użytkownikiem języka. Nieznajomość frazeologizmów może wyraźnie zakłócić komunikację. Podręczniki do języków obcych w dalszym ciągu skupiają się na nauce poprawności gramatycznej. Rezultatem tego jest duża rozbieżność między teoretyczną a praktyczną znajomością języka. Związki frazeologiczne nadają językowi naturalności, emocjonalności i wyrazistości. Ich znajomość jest niezbędna do zrozumienia dzieł literackich, informacji w środkach masowego przekazu, a także wypowiedzi rodzimego użytkownika języka w swobodnej dyskusji.

Badanie utrwalonych w języku związków wyrazowych ma dość długą i bogatą historię. Jednak stosunkowo niedawno na gruncie badań frazeologicznych pojawiło się pojęcie frazeodydaktyki, czyli dydaktyki frazeologii. W Polsce zagadnieniem tym szeroko zajmuje się doktor Monika Sułkowska⁴ (Uniwersytet Śląski, Instytut Języków Romańskich i Translatoryki). Frazeodydaktyka bada procesy związane z naturalnym przyswajaniem związków frazeologicznych, idiomów, przysłów oraz innych odtwarzalnych form wyrazowych w języku ojczystym, a także procesy związane z nauczaniem i uczeniem się tych struktur w języku drugim i kolejnym⁵.

Głównym celem procesu nauczania języków obcych jest kształcenie umiejętności posługiwania się językiem obcym w sytuacjach komunikacyjnych. Uczący się musi opanować struktury leksykalno-gramatyczne języka docelowego, zdobyć wiedzę i zrozumieć kulturę kraju, by odnaleźć się w jej realiach. Wysoki stopień kompetencji językowej niekoniecznie oznacza wysoki stopień kompetencji kulturowych. Niewiedza lub nieznajomość pewnych obyczajów czy zachowań może prowadzić do zakłócenia komunikacji językowej.

Henri Boyer (za Sułkowską⁶) zwraca uwagę na to, że kompetencja komunikacyjna obejmuje pięć mikrokompetencji. Są to:

1. Mikrokompetencja semiotyczna, która odnosi się do systemu znaków, podstawowych dźwięków danego języka oraz jego aspektów morfoskładniowych.

⁴ Zob. m.in.: M. Sułkowska, *Od frazeologii do frazeodydaktyki. Studia teoretyczne i praktyczne*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2013, nr 3015, s. 319.

⁵ M. Sułkowska, *Z zagadnień frazeodydaktyki, czyli o kształceniu przyszłych nauczycieli języków obcych w zakresie związków frazeologicznych*, [w:] *Nauczyciele języków obcych dziś i jutro*, pod red. M. Pawłaka, A. Mystkowskiej-Wiertelak, A. Pietrzykowskiej, Poznań – Kalisz 2009, s. 234.

⁶ *Ibidem*, s. 236.

2. Mikrokompetencja referencyjna, obejmująca konieczną wiedzę z rzeczywistości pozajęzykowej.

3. Mikrokompetencja dyskursywna i tekstowa, czyli umiejętność argumentowania, opisywania itp.

4. Mikrokompetencja socjopragmatyczna, na którą składa się wiedza i umiejętności komunikacji w różnych sytuacjach (np. powitanie, rozmowa przez telefon itp.).

5. Mikrokompetencja etnosocjokulturalna, czyli wiedza i umiejętności komunikowania się w określonej rzeczywistości kulturowej⁷.

W literaturze przedmiotu wymieniana jest również kompetencja interkulturowa. Kazimiera Myczko pod tym pojęciem rozumie rozwijanie kompleksowej umiejętności radzenia sobie w skomplikowanej rzeczywistości współczesnego świata oraz umiejętność porozumiewania się w obrębie różnych kultur, a także nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów z przedstawicielami innych kultur. W końcu podkreśla też, że kompetencja interkulturowa niezbędna jest do niezakłóconego przebiegu komunikacji, w tym również do prawidłowej interpretacji odebranej informacji⁸.

Jak z tego wynika, interkulturowość to zrozumienie i tolerancja obcej kultury oraz wzajemna wymiana kulturowa. Rozwijanie kompetencji interkulturowej następuje w toku edukacji w rodzinie, środowisku, a także poprzez system szkolny. Szczególną rolę w przygotowaniu ucznia lub studenta do funkcjonowania w wielokulturowej rzeczywistości odgrywa dydaktyka języków obcych. Nauczanie i uczenie się języka obcego nastawione jest na kontakty z innymi kulturami, służy przystosowaniu studenta do funkcjonowania w kontaktach interkulturowych na co dzień.

Weronika Wilczyńska wyróżnia dwa rodzaje kompetencji: kulturową – doskonała znajomość języka obcego i danej kultury oraz interkulturową – doskonała znajomość dwóch kultur, umożliwiającą ponadto ich porównanie, wyłonienie kontrastów i różnic. W swoim artykule *Czego potrzeba do udanej komunikacji interkulturowej* przekonuje, że dla potrzeb dydaktyki języka obcego należałoby postulować rozwijanie kompetencji interkulturowej, na którą składałaby się:

- specyficzna świadomość metakulturowa,
- wrażliwość interkulturowa,

⁷ M. Sułkowska, *Z zagadnień frazeodydaktyki...*, s. 236.

⁸ K. Myczko, *Kompetencja interkulturowa jako cel kształcenia językowego*, [w:] *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa i komunikacja interkulturowa*, pod red. M. Mackiewicz, Poznań 2005, s. 30.

- umiejętność mediacji interkulturowej (umożliwiająca zrównoważoną interakcję, nastawioną na usuwanie barier komunikacyjnych i wzajemne wzbogacanie się)⁹.

Interkulturowość w nauczaniu języków obcych to jeden z zasadniczych kierunków działania Rady Europy. W *Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie i ocenianie* uwagę zwracają takie terminy, jak wrażliwość interkulturowa oraz umiejętności interkulturowe. Wrażliwość interkulturową tworzą wiedza, świadomość i rozumienie relacji między „światem społeczności pochodzenia” a „światem społeczności języka docelowego”. Umiejętność interkulturowa to:

- umiejętność dostrzegania związku między kulturą własną a obcą,
- wrażliwość kulturowa oraz umiejętność dokonywania właściwych wyborów strategii i ich odpowiedniego użycia w kontakcie z osobami z innych kultur,
- umiejętność pośredniczenia między kulturą własną a kulturą obcą oraz radzenia sobie z interkulturowymi nieporozumieniami wynikającymi stąd sytuacjami konfliktowymi,
- umiejętność przezwyciężania stereotypów¹⁰.

Informacje realio- i kulturoznawcze stały się elementem kształtującym postawy i wartości uczących się. Podstawowym zadaniem przekazywania tych informacji w trakcie nauki języka obcego jest wyrabianie wrażliwości na inną kulturę, na wartościowanie i porównywanie, na zrozumienie poszczególnych aspektów kultury. Pojęcie kultury w dydaktyce obejmuje szerokie spektrum – od nauki o sposobie zachowania i życia członków poszczególnych narodów, przyswajanie ich systemu wartości i zwyczajów, poprzez nabywanie zachowania językowego czy tzw. aktów językowych, aż do zdolności obserwacji stereotypów¹¹. Badacze zajmujący się procesem kształcenia i wychowania podkreślają ogromną rolę nauczania języków obcych w kształtowaniu postaw i światopoglądów, gdyż umożliwia ono komunikację pomiędzy przedstawicielami różnych kultur, zdobywanie wiedzy o kraju języka docelowego oraz poznanie jego kultury, rozumianej jako całość wytworów człowieka w sferze materialnej,

⁹ W. Wilczyńska, *Czego potrzeba do udanej komunikacji interkulturowej*, [w:] *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa...*, s. 22.

¹⁰ *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie i ocenianie*, pod red. H. Bawej-Krajewskiej, G. Czetwertyńskiej, Warszawa 2001, s. 96.

¹¹ D. Pasini, A. Čavar, *Kompetencja interkulturowa i stereotypy w nauczaniu języka chorwackiego jako obcego*, [w:] *Świat ukryty w słowach czyli o znaczeniu gramatycznym, leksykalnym i etymologicznym*, pod red. I. Generowicz, E. Kaczmarskiej, I. M. Dolińskiego, Warszawa 2009, s. 311–326.

duchowej i symbolicznej¹². Według Wilczyńskiej „kultura symboliczna jest uznawana za to, co organizuje naszą percepcję świata, naszą w nim egzystencję, a także reguluje nasze kontakty z innymi, umożliwiając tworzenie więzi społecznej”¹³.

Socjolingwiści i antropolodzy kulturowi badają posługiwanie się językiem obcym w różnych kontekstach społeczno-kulturowych. Pojęcie biegłości językowej zastępują terminami: „skuteczność komunikacyjna” i „użycie właściwe w danym kontekście społecznym”. W podejściu społeczno-kulturowym nie podkreśla się znaczenia poprawności gramatycznej czy fonologicznej, kładzie się natomiast nacisk na uczenie się reguł skutecznego komunikowania się i społecznej poprawności. Są to złożone systemy reguł charakterystyczne dla danego języka. Systemy kulturowe różnią się na tyle, że trudno bezpośrednio przetłumaczyć „akty mowy” bez zakłócenia procesu komunikacji. Podejście społeczno-kulturowe podkreśla wręcz, że uczenie się języka obcego to w pewnym sensie „włączanie się w jego kulturę”¹⁴.

Wagę kompetencji interkulturowej podkreślają również Krajowe Ramy Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego, zgodnie z którymi sformułowane zostały efekty kształcenia studentów (tab. 1).

Umiejętność posługiwania się językiem obcym pozwala zdobywać wiedzę o realiach życia w kraju języka docelowego, światopoglądach i mentalności przedstawicieli jego społeczeństwa. W związku z tym kompetencję interkulturową należy rozumieć jako umiejętność porozumiewania się w języku obcym, znajomość dwóch kultur – własnej i kraju języka docelowego, a także zdolność ich porównywania i znalezienia pomiędzy nimi podobieństw i różnic w celu uniknięcia konfliktów.

Mówiąc o kompetencji interkulturowej w nauczaniu języka obcego, należy mieć na uwadze kształcenie umiejętności nawiązywania kontaktów z przedstawicielami różnych kultur i porozumiewania się z nimi. Przy czym, jak podkreśla literatura przedmiotu, pojęcie „porozumiewanie się” nie oznacza jedynie wysyłania i odbierania komunikatów językowych, ale obejmuje prowadzenie rozmowy ze zrozumieniem wszystkich aspektów przekazywanych informacji – do

¹² W. Wilczyńska, *Czego potrzeba do udanej komunikacji interkulturowej*, [w:] *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa...*, s. 16.

¹³ *Ibidem*, s. 17.

¹⁴ C.E. Snow, *Dwujęzyczność i przyswajanie drugiego języka*, [w:] *Psycholingwistyka*, pod red. J.B. Gleason, N.B. Ratner Gdańsk 2005, s. 495, 497.

Tabela 1. Efekty kształcenia absolwentów filologii rosyjskiej

Po ukończeniu studiów pierwszego stopnia:	Po ukończeniu studiów drugiego stopnia:
Absolwent ma świadomość różnorodności kulturowej, odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa kulturowo-językowego, wspierania komunikacji interkulturowej i porozumienia polsko-rosyjskiego; konfrontując się z zagadnieniem tożsamości kulturowej występującej w tekstach literackich, umacnia w sobie poczucie odpowiedzialności za zachowanie i przekaz dziedzictwa kulturowego ¹⁵ .	Absolwent akceptuje przejawy wielokulturowości oraz globalizacji w świecie współczesnym, docenia i akceptuje ich pozytywny wpływ na język oraz kulturę społeczeństwa, zachowuje krytycyzm wobec ich negatywnych przejawów ¹⁶

Źródło: Opracowanie własne na podstawie załączników 31, 32 do uchwały nr 916 Senatu UWM w Olsztynie z dnia 27 kwietnia 2012 w sprawie określenia efektów kształcenia dla poziomów i profili kształcenia na kierunkach prowadzonych na Uniwersytecie.

właściwej interpretacji usłyszanego komunikatu¹⁷. Odbiorca nie zrozumie i nie zinterpretuje odpowiednio komunikatu, jeśli nie będzie miał wiedzy na temat kultury kraju docelowego. Brak płynności komunikacji spowodowany jest często tym, że osoba ucząca się języka nie zna konwencji kulturowej kraju języka docelowego. Oczywiście o powodzeniu komunikacji decyduje również słownictwo. Hanna Komorowska słusznie zauważa, że „Blokada komunikacji to [...] skutek nieznamomości potrzebnego słownictwa”¹⁸. Jakiego słownictwa oraz jakich metod należy używać, by student zdawał sobie sprawę z kulturowo uwarunkowanych konotacji poszczególnych leksemów oraz umiał operować posiadanym zasobem słownictwa adekwatnie do zwyczajów i konwencji panujących w kraju języka docelowego? Uczących się warto zatem zapoznać z przysłowiami i idiomami.

Związki frazeologiczne nawiązują do kultury, obyczajowości dawnej i współczesnej, pochodzą z dzieł literackich, religijnych, są nośnikami wiedzy o danym kraju i jego społeczności, a zatem idealnym materiałem do wykorzystania w kształtowaniu kompetencji interkulturowej.

¹⁵ Załącznik 31 do uchwały nr 916 Senatu UWM w Olsztynie z dnia 27 kwietnia 2012 w sprawie określenia efektów kształcenia dla poziomów i profili kształcenia na kierunkach prowadzonych na Uniwersytecie.

¹⁶ Załącznik 32 do ww. uchwały.

¹⁷ S. Rapacka, *Kształcenie kompetencji interkulturowych uczestników procesu dydaktycznego poprzez rozwój komunikacji językowej*, [online] <www.kms.polsl.pl/prv/spnjo/referaty/rapacka.pdf> (2.02.2013).

¹⁸ H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 1999, s. 105.

Ze związkami frazeologicznymi uczeń spotyka się już na jednym z pierwszych zajęć: *Сколько лет, сколько зим; какими судьбами; лёгок на помине; добро пожаловать* – to tylko niektóre z nich. Uczący się zna znaczenie wszystkich słów, ale zrozumienie zdania w całości i prawidłowe jego użycie może okazać się kłopotliwe bez znajomości etykiety językowej. W każdym języku i w każdej kulturze występują inne normy grzecznościowe, a poznanie ich stanowi ważny element nauki języka obcego. Są bowiem frazeologizmy, których możemy użyć zarówno w oficjalnej, jak i w nieoficjalnej rozmowie, np. *в двух шагах (от чего), за тридевять земель, рукой подать (от чего)*. Natomiast frazeologizmami: *под самым носом, у чёрта на куличках* możemy posługiwać się jedynie w nieoficjalnej wymianie zdań. Wprowadzając frazeologizmy oznaczające miejsce i odległość, należy zasygnalizować studentowi, że Rosjanin użyje ich, ponieważ są one bardziej sugestywne: *Куда Макар телят не гонял; на краю света* itp. Trudno zaś zrozumieć i prawidłowo zastosować frazeologizm *с лёгким паром*, nie mając wiedzy na temat znaczenia łaźni w tradycji rosyjskiej. *В Тулу со своим самоваром не ездят* to kolejny frazeologizm, który prawidłowo zinterpretujemy jedynie wtedy, gdy posiadamy wiedzę na temat kultury rosyjskiej. *Вот тебе, бабушка, и Юрьев день; на авось* – to przykłady na to, że frazeologizmy mają bogatą historię i tylko wiedza na temat współczesnej i dawnej Rosji pomoże nam poznać ich etymologię¹⁹.

Język rosyjski jest bogaty we frazeologizmy określające charakter człowieka: *душа нараспашку, не робкого десятка, семи пядей во лбу, ума палата* itd. Po ich analizie studenci mogą przygotować charakterystykę Rosjanina i Rosjanki, zwrócić uwagę na narodowe cechy i przy okazji obalić niektóre stereotypy, które są głęboko zakorzenione w naszej świadomości. Umiejętność przewyższania stereotypów to umiejętność interkulturowa. Przytoczone wyżej przykłady są więc dowodem na to, że kompetencja frazeologiczna rozwija kompetencję interkulturową studenta.

W procesie uczenia się języka obcego student powinien poznawać wyznaczniki relacji społecznych panujące w danym kraju oraz przyjęte w społeczeństwie języka docelowego konwencje grzecznościowe i nośniki „mądrości ludowej”. Bez wątplenia są nimi frazeologizmy, które wyrażają i utrwalają poglądy. Na zajęciach z języka obcego student powinien zdobywać wiedzę, jaką wykorzysta w sytuacjach kontaktu z danym językiem. Dopiero wtedy osiąga on odpowiednią kompetencję w danym języku.

¹⁹ Н.В. Баско, *Русские фразеологизмы в ситуациях*, Москва 2011.

Kompetencja interkulturowa jest istotnym uzupełnieniem celów kształcenia językowego. Jej rozwijanie sprzyja pełniejszej realizacji nadrzędnego celu kształcenia językowego, jakim jest kompetencja komunikacyjna²⁰.

Wiedza o kraju języka docelowego od zawsze stanowiła element kształcenia językowego, lecz często traktowano ją jako dodatkową umiejętność osoby uczącej się. Współczesna metodyka języków obcych pokazuje, że nauka języka oznacza jednocześnie przyswajanie kultury danego kraju i wzorców kulturowych.

Резюме

Фразеологическая компетенция и её влияние на формирование межкультурной компетенции в обучении русскому как иностранному

В данной статье автор обращает внимание на то, как фразеологическая компетенция влияет на формирование межкультурной компетенции у студентов русистики.

Исследование устойчивых словосочетаний имеет долгую и богатую традицию. Однако, довольно недавно появился термин – фразеодидактика, обучение фразеологии. Фразеологизмы отражают историческое развитие этноса, что позволяет осуществить выход к ментальности носителей изучаемого языка. В связи с этим, среди множества выделяемых лингвистических компетенций, необходимым представляется развитие фразеологической компетенции. Фразеологизмы являются хорошим материалом для формирования другой компетенции – межкультурной.

Общение с другими языками и с другой культурой влияет на развитие межкультурной коммуникативной компетенции.

Summary

Phraseological competence and its impact on the intercultural competence in students of Russian studies

In this article the author draws attention to how phraseological competence affects the development of intercultural competence.

The study and description of fixed word combinations is quite long and has rich history. However, more recently, in grounds of phraseological studies, a concept of didactics of phraseology appeared. Collocations refer to culture ancient and modern customs, they derive from literature and religion, they also carry the information about the country and its communities, which makes them an ideal material for use in the development of intercultural competence in students of philology. Generally speaking, interculturalism is the understanding and tolerance of a foreign culture and a cross-cultural exchange.

Contact with other languages and cultures enables the development of intercultural communicative competences.

Key words: didactics of foreign languages, phraseology, phraseological competence, interculturalism, intercultural competence.

²⁰ K. Myczko, *Kompetencja interkulturowa jako cel kształcenia językowego*, [w:] *Dydaktyka języków obcych a kompetencja kulturowa...*, s. 34.